

ФРАНЦУЗЬКА ОПЕРАЦІЯ В МАЛІ: REALPOLITIK ЧИ MISSION CIVILISATRICE?

В.В.Кравченко

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуті передумови, аспекти перебігу та можливі наслідки проведення операції Сервал французькими збройними силами на півночі Малі, а також міжнародна реакція.

Ключові слова: Франція, оборона, безпека, африканська політика, джихадисти.

Франція повертається до клубу активних акторів міжнародної безпеки. Після «ери пацифізму», позначеної другим президентським терміном Жака Ширака, на початку 2010-х рр. П'ята республіка робить важливі кроки на користь власному міжнародному іміджу найпершого європейського миротворця. Операція країн Організації північноатлантичного договору (НАТО) в Лівії у 2011 р. (у 2009 р. Франція повернулася до військових структур Альянсу), посередництво врегулювання конфліктних ситуацій на Близькому Сході (у Сирії та в Лівані), а ще раніше, медіаторство військового конфлікту між Росією та Грузією, - ось не повний перелік «добрих справ» Франції, які вивели країну та її політику оборони та безпеки на абсолютно новий, якісний рівень сприйняття. Втім тривала фінансова та економічна криза у Європі не допомогли правлячим неоголлістам закріпити свої зовнішньополітичні здобутки в себе вдома, тож перемогу на президентських виборах у травні 2012 р. здобув їх прямий конкурент – соціаліст Франсуа Олланд. Першочерговим завданням нового президента була, звичайно, нормалізація внутрішньої політики, подолання наслідків економічної кризи. У справах міжнародних, «інертного політика» Олланда, що прийшов до влади під гаслами виведення французьких сил з Афганістану, довгий час прийнято було вважати дуже обережним та обачливим. Тим більш несподіваним виглядало рішення Франції 11 січня 2013 р. розпочати, відповідно до резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (ООН) від 20 грудня 2012 р., одноосібну миротворчу операцію в Малі, яка отримала назву «Сервал». У даній статі розглянуті передумови та можливі наслідки воєнних дій Франції у Західній Африці.

Історичний аспект взаємовідносин Франції та країн Тропічної Африки широко досліджуються у західній історіографії. Зазначеній проблематиці присвячені праці британських аналітиків Патріка Меннінга [1], Елізабет Мадімбе-Бойї [2], Тоні Шафера [3], американських вчених Домініка Томаса [4], Френсіса Макнамари [5], Данієлі Крослак [6]. Автори, вивчаючи новітню роль Франції у колишніх колоніях французької та бельгійської імперій, приділяють особливу увагу культурним та етно-соціальним мотивам зовнішньополітичної діяльності Франції, засуджуючи практику збройних втручань на Чорному континенті у контексті протистояння епохи «холодної війни». Грунтовно досліджуючи франко-африканські відносини на рубежі століть, експерти констатують падіння «французької імперії» у західній Африці. На їх думку, сучасна Франція не зможе повернути свій колоніальний вплив й поступово втрачає навіть культурну та мовну базу (зокрема, на прикладі Сенегалу), поступаючись наступу США та, у майбутньому, Китаю. Дослідники роблять висновки щодо процедури деколонізації, яка була порушена невдалими рішеннями дискредитованого керівництва П'ятої республіки (підозра у причетності до геноциду у Руанді) у 1990-ті, коли Франція не змогла віднайти своє місце у Африці після розпаду Ялтинсько-Постдамської системи міжнародних відносин.

Довгий час конфлікт в Малі ігнорувався західними медіа до тих пір, коли Франція розпочала військову операцію Сервал з метою зупинити наступ ісламістів на столицю держави Бамако. Президент Франції Франсуа Олланд зважився на військову операцію після того, як уряд Малі 10 січня 2013 р. закликав світову громадськість на допомогу (лист із закликом був надісланий також генеральному секретарю ООН Пан Гі Муну), без сумніву, розуміючи, що армія Малі, яка знаходиться в досить хаотичному стані, не в змозі зупинити просування повстанців. Міжнародні військові спостерігачі стали свідками винищення дезорганізованих малійських сил ісламістським альянсом. Деструктивні процеси в малійській армії, розпад держави і нездатність регіональних партнерів Малі вжити адекватних заходів, зробило втручання Франції єдиним варіантом, що залишився, щоб запобігти приходу до влади радикальних ісламістів.

Сили, які загрожують захопити Малі, складаються з союзу трьох ісламістських рухів – Руху за єдність і джихад Західної Африки (РЄДЗА), Аль-Каїди у країнах ісламського Магрибу (АКІМ) та Ансар Дайн, які прагнуть до створення радикальної ісламістської (джихадистської) імперії в Сахелі з міжнародними наслідками (такого створення) в сусідніх країнах: Нігері, Лівії та Нігерії. Вони поклялися постійно загрозувати французьким установам та інтересам західних країн в регіоні загалом, зробивши на підтримку своїх слів кривавий рейд на алжирський газодобувний комплекс (Алжир підтримав Францію в операції Сервал, надавши повітряний свій простір) [7]. Відповідальність за вбивства взяв на себе осередок групи АКІМ, яка підозрюється в отриманні фінансування з Катару [8].

Операція Сервал, таким чином, розглядається в Парижі як необхідні зусилля для запобігання втягнення Малі та ісламського Магрибу в цілому в процес джихадизації регіону, створення «іншої держави талібів» на порозі Європи.

Дехто з аналітиків вбачає в тому факті, що саме війська колишньої колоніальної держави покликані, щоб запобігти розпаду держави, тривожні перспективи для африканської політичної незалежності. Протягом довгого часу французькі військові інтервенції в Африці дійсно використовувались для втручання у внутрішню політику своїх колишніх колоній, й тому будь-яке розгортання французьких військ в Африці завжди розглядалось світовою спільнотою з великою підозрою. Але на цей раз, операція Сервал отримала майже одностайну підтримку з боку Африканського союзу (АС) і регіональних лідерів, в тому числі Алжиру, який дозволив використовувати свій повітряний простір французьким військово-повітряним силам.

Підтримка цієї операції Алжиром є найвизначнішим фактом, враховуючи його відому чутливість до будь-якої французької військової присутності в Африці. АС, дещо «ображений» щодо ролі Франції у врегулюванні кризи в Кот-Д'Івуар та війні в Лівії, все ж вітає початок операції, тому що «не існує іншої альтернативи, окрім втручання Франції, для збереження Малі, й від засилля осередків Аль-Каїди та його союзних джихадистських рухів в країнах ісламського Магрибу» [9]. Втручання було санкціоновано ООН на прохання Африканського союзу і регіональних держав Економічного співтовариства західноафриканських держав (ЕКОВАС), яке, навіть, направило додаткові військові підрозділи на допомогу дислокованим французьким силам у складі 2150 чол.[10]. Але нездатність африканських партнерів Малі самостійно провести необхідну операцію, щоб запобігти краху державного ладу, ще раз підкреслює африканське безсилля перед обличчям регіональної військової загрози. За всім багатством своїх природних ресурсів, Африка не має матеріально-технічних можливостей організувати швидке втручання і зібрати необхідні військовим розвідувальні дані, щоб перемогти ідейно мотивованих повстанців джихадистського альянсу. Тут загроза полягає не лише у кількох тисячах радикальних ісламістів і бойовиків у одній окремо взятій державі, але в тому, що Африка занадто політично розділена та непередбачена у військовому відношенні.

Подібна нестача загальних цілей для вирішення складних питань вже становила труднощі для Африки, коли НАТО бомбили Лівію з метою повалення режиму Муаммара Каддафі в 2011 році, а також коли західні держави нав'язували свої насильницькі рішення після виборчої кризи в Кот-Д'Івуар, із застосуванням військових засобів французькими збройними силами. 20 листопада 2012 р., коли ополченці з «Руху 23 березня», підтримувані Руандою, захопили м. Гома на сході Демократичної Республіки Конго (де мешкали біженці хуту) і здійснювали численні злодіяння (понад 200 людей було вбито, десятки тисяч людей залишили домівки у прикордонній провінції Північне Ківу), «Африка дивилась в інший бік, не в силах вимовити будь-які розсудливі слова, щоб зупинити триваюче насильство»[11]. В той час, коли африканці переважно звинувачують у своїх проблемах виключно колишні колоніальні держави, що проводять неокolonіальну політику, політична та воєнна слабкість не має зовнішнього виправдання. На цей раз, африканці змушені стикатися із власним безсиллям, а не з неокolonіальною політикою оманливого імперіалістичного супротивника, усвідомлюючи повною мірою свою неорганізованість перед лицем загрози.

Щоб полегшити це почуття збентеження, африканці могли б знайти деяку втіху в тому, що навіть Франції довелося просити істотну матеріально-технічну підтримку з боку США, Канади, Великобританії, Данії та Бельгії, які погодились надати логістичну підтримку операції (зокрема надали військово-транспортні літаки С-130 та С-160, і заправники. – *авт.*) з метою допомоги в розгортанні наземного етапу операції [12]. Щодо розвідувальних даних, необхідних для відстеження джихадистів, Франція може покладатися на США, свого трансатлантичного союзника, який погодився надіслати свої дрони до воєнного театру, - привілей небагатьох африканських країн, якщо такі взагалі існують, які можуть мати доступ до подібних технологій. Нездатність африканців діяти самостійно також може знайти деяке виправдання в тому, що накопичення військової сили радикальних ісламістів в Сахелі стало можливим «завдяки» колишньому президенту Франції Ніколя Саркозі і прем'єр-міністру Великобританії Девіду Кемерону, які «спровокували» війну НАТО в Лівії, і уможливили захоплення малійськими повстанцями сучасної зброї з арсеналів лівійської національної армії [13]. З цієї точки зору, французьку інтервенцію можна розглядати в контексті виконання своїх зобов'язань щодо наведення порядку та підтримки стабільності в регіоні.

Але ця відповідальність не є виключно свідченням великодушності французів по відношенню до Африки. Франція втрутилася в регіон насамперед з метою зберегти свої безпекові інтереси, тому що ця область має життєво важливе, стратегічне значення для Республіки. Від початку операції Сервал у Малі президент Франції Франсуа Олланд постійно наголошував на тому, що військове втручання його країни не має іншої мети, окрім боротьби з тероризмом: «Франція не переслідує будь-який особистий інтерес в регіоні, окрім безпеки країни, яка є другом» [14]. Загалом, європейські аналітики погоджуються з тим, що рішення про розгортання чотирьохтисячного контингенту в колишній французькій колонії, за підтримки ООН та Європейського Союзу (ЄС), є найвагомим засобом аби запобігти створенню «джихадистського раю», що може дестабілізувати весь регіон західної Африки. З іншої сторони, Париж також прагне захистити тисячі французьких експатріантів в південних районах Малі, які залишилися б під владою ісламістських груп, що вже тримають кілька французьких громадян у заручниках.

Однак ймовірно падіння Бамако також поставило б під загрозу, в першу чергу, французькі економічні інтереси в регіоні та інтереси західних корпорацій. Відчайдушна бідність більшості населення приховує вражаюче багатство копалин природних ресурсів, в тому числі золота, урану і можливих великих запасів нафти.

Ці ресурси мають суттєве стратегічне значення для світової економіки. Франція має сильну економічну присутність в Західній Африці, особливо в сусідніх країнах з Малі Нігері та Чаді.

Близько 75 відсотків електроенергії Франції виробляється на атомних електростанціях, на які, в значній мірі, постачається уран, привезений з місць видобутку в Нігері. Французький енергетичний гігант Arvea управляє двома урановими рудниками в Нігері – п'ятим найбільшим, за обсягом видобутку, постачальником урану в світі – в містечках Арліт та Імурарен [15]. Обидва місця знаходяться в північно-західній частині Нігеру, пустельній місцевості, яка відокремлена від регіону Кідал у Малі – однієї з перших провінцій, що потрапила під ісламістську владу в 2012 році – «лише лінією на карті». Як тільки бойовики Аль-Каїди були відтіснені французькими військами в пустелю і гори провінції Кідал, Париж направив спеціальні сили резервістів для захисту гірничо-видобувних комплексів Arvea та забезпечення надійності поставок урану. виправдовуючи військову присутність французів, президент Нігеру Махамату Іссуфу сказав наступне: «Ми вирішили, особливо в світлі того, що відбулося в Алжирі (мається на увазі захоплення заручників на газопереробному заводі. – авт.), не йти на ризик, тому французькі військові посилюють захист ділянок видобутку копалин» [16].

Чад є ще однією країною, яка може потенційно постраждати від джихадистського перевороту в Малі. Країна є виробником нафти і розміщує на своїй території одну з найбільших французьких військових баз в Африці. Уряд Нджамени (столиці Чаду) також дуже близький до французького уряду. Тож що не дивно, що, коли Франція втрутилася у врегулювання кризи в Малі, а країни ЕКОВАС, такі як Нігерія, лише розглядали можливість надсилання контингентів, саме Чад виступив найближчим військовим партнером Малі у боротьбі проти повстанців. Президент Чаду Ідріс Дебі відправив до сусідньої країни близько 1800 війська з метою підтримки операції Сервал під проводом Франції [17].

Деякі з економічних інтересів Заходу знаходяться безпосередньо в самому Малі. На думку Джеремі Аллуша, наукового співробітника Інституту досліджень розвитку в Брайтоні, Малі має великий потенціал розвідки корисних копалин і нафти [18]. Країна є великим експортером золота і надає концесії на видобуток ряду багатонаціональних гірничорудних компаній, у тому числі британська «Randgold Resources», заводи якої розташовані на півдні країни.

Французький нафтовий гігант Total є однією з компаній, які придбали ліцензії на розвідку в Таоденійському басейні величезних родовищ, що простягаються більш ніж на 1000 км. від Мавританії через Малі до Алжиру [19]. Названий на честь оазису в пустелі на півночі Малі, Таоденійський басейн, скоріш за все, є причиною небайдужості Алжиру до французької інтервенції в Малі. Багато південних нафтових родовищ в Алжирі, ймовірно, під землею пов'язані з нафтовими свердловинами в Малі, тож якщо нафта буде розвідана на півночі Малі, на думку алжирців, це може скоротити їх власні запаси сировини. На думку деяких аналітиків, Алжир отримав вигоду з нестабільності в Малі. Багато алжирських ісламістів іммігрували до Малі, замість того, щоб сіяти джихадистський хаос у себе вдома, в той же час така їх діяльність заважає Бамако стати одним з головних виробників нафти [20].

Незважаючи на те, що основними торговими партнерами Малі є азіатські країни, такі як Китай і Південна Корея, колишня колонія продовжує залишатися напрямком значних французьких інвестицій в економіку. Франція має значні привілеї через наявність в країні французьких підприємств, а також через те, що саме французькі енергетичні гіганти, такі як Total, утримують контроль у секторі місцевої нафтопереробки. Основні гравці енергетичного ринку, ключові дистриб'ютори бензину в переважній більшості є французькими [21].

Якщо Малі буде й далі страждати від дестабілізації, а разом з нею й багато інших західноафриканських франкомовних країн, де Франція має серйозні економічні інтереси, це буде мати негативні наслідки на загальний економічний добробут самої Республіки.

На час, коли пишуться ці строки, вже пройшов перший місяць операції Сервал – достатній період для аналізу ефективності військової інтервенції. На першому етапі операції французи використовували військово-повітряні сили (ВПС), щоб зупинити наступ ісламістів, а потім розгорнули сухопутні війська, які відправились колонами в північну частину Малі в супроводі малійських збройних сил. Хоча Франція отримала матеріально-технічну та розвідувальну підтримку з боку, в першу чергу, Великобританії та Сполучених Штатів, все ж основні військові завдання та відповідальність за мир в регіоні взяли на себе французькі сили.

Ісламісти були швидко вибиті з ключових північних міст – Гао, Кідал і Тімбукту. Радісні натовпи, звільнені від ярма ісламістів – що при владі узаконили свої інтерпретації законів шаріату з жахливими покараннями, такими як публічні ампутації кінцівок та забиття камінням – скандували «Хай живе Франція» [22]. Президент Франсуа Олланд, якого багато хто вважав «м'якотілим», зробив відважний крок, коли він відвідав Малі на початку цього місяця, який приніс йому додаткову популярність. Все це було досягнуто менш ніж за три тижні – і з втратою лише одного французького солдата, пілота вертольота [23].

Тим не менш, Олланд розуміє, що ентузіазм французьких громадян щодо кампанії в Малі може виявитися недовгим, якщо вона перетвориться у відкритий бій, який поглине багато синів Франції та буде забагато коштувати. Ось чому він, а також французький міністр оборони, Жан-Ів Ле Дріан, підкреслюють, що Франція хоче передати керівництво місією армії Малі та військам деяких інших 14 держав, що входять в Економічне співтовариство західноафриканських держав. ЕКОВАС зобов'язалося надати 6000 військовослужбовців, Чад ще 2000, й ці об'єднані сили, за задумкою французьких лідерів, мають працювати по всій Малі під егідою ООН і за фінансової підтримки міжнародних донорів [24].

Таким є план. Але залишається неясним, чи будуть ці африканські війська здатні впоратися з ісламістами, якщо вони знову вийдуть з пустелі та гір? Більш реалістично, скоріш за все, ці сили будуть працювати з біженцями, а не воювати на передовій. Напевно, можна стверджувати, що подібна «байдужа» позиція країн ЕКОВАС,

небажання власноруч врегулювати проблему на півночі Малі спільною воєнною операцією, й надала сміливості ісламістам для вирішального наступу на Бамако, який, зрештою, спровокував втручання Франції.

Також існують особливі причини для скептицизму з приводу малійської армії. Мало того що вона була не в змозі запобігти бійцям туарегів захопити північ країни рік тому, близько 1600 солдатів цієї армії перейшли на бік повстанців, узявши з собою зброю [25]. Крім того, вона має за собою непопулярну історію порушень прав людини і фракційної боротьби [26]. Таким чином, навіть з допомогою військових фахівців ЄС, які навчають військових Малі зараз, є хороший привід задуматися, коли армія почне ефективно функціонувати.

Одне вже зрозуміло, боротьба з повстанцями буде тривати й далі – атака шахіда на підрозділи малійської армії у вже відбитому місті Гоа, що трапилась 8 лютого 2013 р., слугує лише підтвердженням цієї гіпотези [27]. Французькі військово-повітряні сили, що базуються в Чаді і Кот-Д'Івуар, можуть бути знову використані, якщо африканські сили зіткнуться з проблемами, але питання в тому, що Франція буде робити, якщо повітряна допомога виявиться недостатньою. Збільшувати контингент?

Політичний аспект кризи Малі може виявитися більш значним, ніж те, що відбувається на полі бою. Туареги з Сахеля боролися за незалежність з середини 1950-х рр., коли Франція почала відмовлятися від своєї імперії в Північній і Західній Африці, більш того, вони повстали ще в колоніальний період (війни з мандинго проти ісламської імперії Вассулу Саморі Туре тривали з 1882 по 1898 р., Каосеньське повстання туарегів 1916-1917 рр.). Після того як Малі стала незалежною в 1960 році відбулося ще три повстання туарегів, а також вторгнення в її північних районах збройних загонів туарегів, які мігрували після падіння режиму Муаммара Каддафі в Лівії в кінці 2011 року.

Після того, як бійці-туареги вибили армію Малі з півночі країни в 2012 р., націоналісти (Національний рух за визволення Азаваду – *Mouvement National pour la Libération de l'Azawad*, або MNLA) та ісламісти (Ансар Дайн), що раніше діяли разом, розділилися [28]. Ансари, що кількісно переважали, швидко встановили свою квазі-державу. Тепер, коли Франція, розгромила ісламістів, MNLA оголосив, що він буде співпрацювати з Францією та урядом Малі, щоб запобігти поверненню Ансар Дайн. Втім націоналісти в обмін на свою підтримку, безумовно, прагнуть далекосяжної автономії для туарегів, так само як й Ісламський рух Азаваду – ще одна організація, що відкололася від Ансар Дайн і стверджує, що теж готова до переговорів [29].

Але уряд Малі, слабкий і роз'єднаний, може виявитися не в змозі скористатися перевагами цих тенденцій до маргіналізації руху Ансар Дайн, досягнувши угоди про автономію, прийнятної як для туарегів, так і для південних малійців. Вже зараз ідею переговорів з MNLA критикують опозиціонери в південному Малі [30]. Схоже на те, що лідери цієї країни занадто багато надій покладають на операцію Сервал, вважаючи що французи вже святкують повну перемогу.

Досягнення стабільності та міцного миру в регіоні залежить від того, чи зможуть туареги забути давні образи й вирішити все в дусі доброї волі. Навіть якщо переговори між урядом Бамако і туарегами розпочнуться, буде неймовірно важко побудувати взаємну довіру. Ось чому солдатські репресії (в тому числі й страти) малійської армії у відношенні туарегів, підозрюваних в ісламістських симпатіях, мають закінчитися, і чому сили ЕКОВАС і Чад повинні наполегливо працювати, щоб завоювати довіру туарегів. Було б трагічною помилкою малійських лідерів ігнорувати історичні корені і політичні аспекти цього конфлікту, і розглядати його як виключно військову проблему.

На кінець лютого 2013 р. Франція досягла своєї мети, при мінімальних витратах і загальному визнанні. Але криза ще не закінчилася. З плином часу, як показує досвід боротьби з талібами в Афганістані, європейським силам (Великобританія зрештою

погодились надіслати в Малі контингент у 400 чол. [31]) буде все складніше контролювати ситуацію.

У разі, якщо солдати ЕКОВАС і Чад зіштовхнуться з джихадистами, які використовують нерегулярних тактику – самогубства і вибухи автомобілів, вбивства, напади із засідок, взяття заручників – Франції доведеться вирішувати традиційну «американську дилему»: або забиратися геть не виконавши місію, або поглиблювати участь та розширювати формат операції. Перший варіант призведе до загальної дестабілізації регіону, ситуації, ще гіршої від початкової. Другий варіант може привести до тривалої війни, яка ймовірно підірве довіру громадськості у себе вдома. Це також може викликати неоднозначну реакцію африканської спільноти, оскільки Франція, колишня колоніальна держава в цій частині Африки, має свою власну історію злочинів.

Для забезпечення інтересів Франції в цьому стратегічно важливому регіоні, операція Сервал повинна досягти успіху не тільки у відновленні суверенітету Малі, відродженні світської держави на національній території, але й, у зв'язку з розгортанням досить великого військового контингенту, у викоріненні джихадистської загрози з цього регіону в цілому. Будь-який результат, що буде меншим за досягнутий, тільки підбадьорить ісламістські рухи і створить сприятливий ґрунт для нових повстань. Але така перемога, в першу чергу, буде залежати від вирішення основних соціальних та економічних проблем, які спровокували кризу в Малі. Французька неокolonіальна політика багато в чому сприяла створенню умов для нинішньої політичної кризи. Щоб уникнути довгострокових викликів власним життєвим інтересам, Франції потрібно не тільки надати поштовх безсилим африканським державам, переконати їх у власній відповідальності, але й бути частиною вирішення структурних проблем регіону, які зробили цю кризу можливою.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены предпосылки, аспекты и возможные последствия проведения операции Сервал французскими вооруженными силами на севере Мали, а также международная реакция.

Ключевые слова: Франция, оборона, безопасность, африканская политика, джихадисты.

SUMMARY

The article describes background, aspects of course and consequences of the operation's Serval implementation by French forces in northern Mali, as well as the international reaction.

Key words: France, defence, security, African policy, djihadists.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Manning P. Francophone Sub-Saharan Africa 1880–1995 / P. Manning. – Cambridge University Press, 1988. – 260 p.
2. Mudimbe-Boyi E. Empire Lost: France and Its Other Worlds / E. Mudimbe-Boyi. – Lexington Books, 2009. – 262 p.
3. Chafer T. The End of Empire in French West Africa / T. Chafer. – Oxford Berg Publisher, 2002. – 256 p.
4. Thomas D. Black France: Colonialism, Immigration, and Transnationalism / D. Thomas. – Indiana University Press, 2007. – 326 p.
5. McNamara F. France in Black Africa / F. McNamara. – National Defense University Press, 1989. – 302 p.

6. Krosiak D. The Role of France in the Rwandan Genocide / D. Krosiak. – C. Hurst & Co. Ltd., 2007. – 348 p.
7. Mali: la France affiche sa détermination à stopper les islamistes // Le Parisien. – 12 janvier, 2013.
8. Roberts D. Is Qatar Sponsoring Al-Qa'ida in Mali? / D. Roberst // RUSI Analysis. – February 7, 2013. – Режим доступу: <http://www.rusi.org/analysis/commentary/ref:C5113B501179CB/#.UR9oVaU9JLE>
9. Mali: La communauté internationale soutient l'intervention française; Avancée des islamistes stoppée. – 15 janvier, 2013. – Режим доступу: <http://www.journaldumali.com/article.php?aid=5767>
10. Intervention des troupes de la CEDEAO au Mali: le ministre Damantang sur l'envoi du nombre réduit de soldats guinéens. – Режим доступу: http://www.africatime.com/guinee/nouvelle.asp?no_nouvelle=715760&no_categorie=
11. Habiyaremie A. French 'Operation Serval' in Mali: Why is there no African solution? / A. Habiyaremie // Today Zaman. – January 27, 2013. – Режим доступу: <http://www.todayszaman.com/news-305203-french-operation-serval-in-mali-why-is-there-no-african-solution.html>
12. Там само.
13. Там само.
14. Mali : La France répondra à l'offensive jihadiste mais "strictement" dans le cadre des résolutions de l'ONU // Zone Militaire. – 11 janvier, 2013.
15. Mali: Is France's Operation Serval Anti-Terrorism or Pro-Business? – February 8, 2013. – Режим доступу: <http://stratrisk.com/geostrat/10731>
16. Mahamadou Issoufou sur RFI: «Le Niger assumera ses responsabilités pour libérer le nord du Mali et débarrasser le Sahel de ces criminels» // La Dépêche – 6 Février, 2013. – Режим доступу: http://www.malijet.com/mobile/la_societe_malienne_aujourd'hui/interview_mali/63931-mahamadou-issoufou-sur-rfi%3A-%C2%ABle-niger-assumera-ses-responsabilit.html
17. Mali: le Tchad soutient l'intervention militaire de la France. – Режим доступу: http://french.china.org.cn/autreshorizons/2013-01/16/content_27696376.htm
18. Mali: Is France's Operation Serval...
19. Там само.
20. Там само.
21. Там само.
22. Menon R. Has France won in Mali? / R. Menon // HuffPost World. – February 10, 2013. – Режим доступу: http://www.huffingtonpost.com/rajan-menon/france-mali-intervention_b_2658228.html
23. Mali: un pilote français d'hélicoptère a été mortellement blessé // Zone Militaire. – 12 janvier, 2013.
24. Communiqué du ministre de la Défense, Jean-Yves Le Drian // Ministère de la Défense. – 13 janvier, 2013. – Режим доступу: <http://www.defense.gouv.fr/actualites/operations/intervention-de-la-france-en-soutien-des-forces-maliennes>
25. Menon R. Has France won...
26. Trimel S. Serious Human Rights Abuses by Malian Army, Including Extrajudicial Executions, Says New Report From Conflict Zone / S. Trimel // Amnesty International. – January 31, 2013. – Режим доступу: <http://www.amnestyusa.org/news/press-releases/serious-human-rights-abuses-by-malian-army-including-extrajudicial-executions-says-new-report-from-c>
27. Knickmeyer E. Mali Troops Shoot Civilians, Killing 1 / E. Knickmeyer // The Wall Street Journal. – February 8, 2013.

28. Nord Mali: le MNLA refuse de se mettre "en sardine"! –3 June, 2012. – Режим доступу:
<http://www.fasozine.com/index.php/le-blog-de-barkbiiga/le-blog-de-barkbiiga/8518-nord-mali-le-mnla-refuse-de-se-mettre-len-sardiner>
29. Tuareg faction ready to negotiate in Mali. – Режим доступу:
<http://www.ft.com/home/europe>
30. François Hollande visits Timbuktu as Mali intervention declared successful // The Guardian. – February 2, 2013.
31. Codner M. The British Military Contribution to Operations in Mali: Is This Mission Creep? / M. Codner // RUSI Analysis. – January 30, 2013. – Режим доступу:
<http://www.rusi.org/analysis/commentary/ref:C51093FC497623/#.UR9ухqU9JLE>

Надійшла до редакції 14.03.2013 р.